

Pető Iván

Munkásasszony a paradicsomba megy

„Csupa paradicsom az élet, csak ehetetlen” – írta naplójába 1998-ban Király Erzsébet, a szomorú sorsú munkásnő, Grexa Izabella könyvének főszereplője. Elio Petri olasz rendező 1971-ben készítette a következő évben Magyarországon is bemutatott, *A munkásosztály a paradicsomba megy* című filmjét. A több mint 50 éves film nem ismerete nem róható fel, hiszen témája ugyan érdekes (kicsit fellengzősen, a munkásosztály helyzete Olaszországban), de nem tekinthető kiemelkedő alkotásnak; leginkább a címe maradandó, és a főszereplő Gian Maria Volonté alakítása emlékezetes. Grexa Izabella, aki műve címéül az említett naplóból idézett mondat első felét választotta (*Csupa paradicsom az élet*) nem említi az összecsendést. Mindenesetre feltűnő, hogy Király Erzsébet ugyanúgy a paradicsom fanyar metaforájával jellemzi sorsát, ahogy teszi ezt, egyértelmű iróniával az olasz film, a Lulu Massa nevezetű munkás történetével.

Grexa Izabella könyve egy páratlan forrás, Király Erzsébet naplónak nevezett szövege feldolgozása. Erzsébet 1993-ban, 51 évesen kezdte a naplót írni – mint megjegyzéseiből kitűnik, ez a tizedik kísérlete, hogy állandó nyugtalansága kényszerében rögzítse vergődése részleteit. 1997 májusáig korábbi életét idézte fel, ekkortól írt 2001 nyaráig naplószerű bejegyzéseket. A szöveget Grexa Izabella tíz évvel ezelőtt,

a Király Erzsébet hagyatékában fellett fényképek és eredeti dokumentumok másolatával, *Kedves naplóm. Egy munkásasszony emlékei* címmel tette közzé (Corvina, Budapest, 2015).

Erzsébet, az 1942-ben, az akkori szóhasználat szerint törvénytelenül született, árva lány fiatalon szövőnő lett, majd betanított munkás, ezt követően a vendéglátóiparban dolgozott, egy idő után – mondjuk így – alkoholproblémákkal küzdött. A rendszerváltás után vécés néniként, takarítónőként munkanélküli-szegélyből, majd minimális nyugdíjból próbált boldogulni. Ahogy a szerző fogalmaz, „a társadalom margóján bukdácsoló, öregén kukázó, kutyájával magányosan élő, de talán szépre is vágyó belvárosi öregasszony” alakja villan fel a szövegből.

Fikciós művek szoktak úgy kezdődni, ahogy Grexa Izabella leírja, miként jutott hozzá az általa közölt, illetve most feldolgozott forráshoz. Király Erzsébet halála után, 2009-ben vásárolta meg a budapesti Józsefvárosban, az Erzsébet által 1990-től lakott, korábban tanácsi, majd eltartási szerződés révén a későbbi eladó tulajdonába került lakást, amely egyébként az asszony első saját otthona volt. Az eladó a szegényes hagyatékot a személyes dokumentumokkal együtt a vevőre bízta. Mondhatjuk, szerencsés véletlennek köszönhető tehát, hogy a vér szerinti rokonságával érdemi kap-

csolatot nem tartó, gyermektelen, rövid házasságok után egyedül élő Király Erzsébet papírjai és fényképei értő kezekbe kerültek, hiszen a hasonló helyzetekben egy idegentől fennmaradt, külsőségeiben érdektelen füzet és más dokumentumok feltehetően leginkább a szemétként végzik.

Miután a napló tíz évvel korábban megjelent, a mostani mű, amely egyébként a szerző a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskoláján 2024 megvédett dolgozatára épül, a főszeplő alapvető életrajzi tényeinek jelzése mellett az életét jelentősen befolyásoló intézményrendszerre és társadalmi környezetére fókuszál. Király Erzsébet, illetve a vele kapcsolatba kerülő személyek státuszukból adódóan csak véletlenszerűen, illetve valamiért intézmények (igazságszolgáltatás, helyi közigazgatás) hatáskörébe kerülve jelennek meg közokiratokban. Grexa Izabella az ilyen forrásokat is igyekezett feltárni, és például hőse első férjéről és annak testvéréről, illetve az anyjukról, akivel egyébként Király Erzsébet válása után is bensőséges kapcsolatban maradt, egy büntetőper, illetve egy becsületsértési ügy iratai is tanúskodnak. De megtalálta például Erzsébet születése utáni, tehát még a világháború alatti gyermekmenhelyre kerülésének dokumentumait is, amelyekről az érintettek nyilván nem volt tudomása.

A naplók, levelezések, önéletrajzok forrásértékének komoly irodalma van. Mellőzve itt az érdemi fejtegetéseket, csak jelezni érdemes a felejtésnek, a szándékolt és akaratlan elfogultságnak, a máshonnan beszí-

várgott ismeretek sajátként való interiorizálásának szerepét. A tipikus naplóíró, önéletríró mindezen túl valamilyen célközönséget tart a szemé előtt, leszármazottait, az utókort, a nyilvánosságot. A levelek, hivataloknak szóló beadványok, a rögzített szóbeli megnyilatkozások, bírósági, rendőrségi vallomások formálisan is valakinek szólnak, tehát ennek megfelelő forráskritikával használhatók.

Király Erzsébet szövegét több tényező is különlegessé teszi. Léteznek ugyan kivételek, de az úgynevezett egotörténelem, a napló, önéletrírás jellemzően az iskolázottabb rétegekből kerül ki, marad fenn, olyanoktól, akiktől amúgy sem idegen az írásbeliség, esetleg olvasmányok is ihletik önmaguk megörökítésének szándékát. A Király Erzsébethez hasonló társadalmi helyzetben lévők meglehetősen ritkán foglalják írásba, hogyan látják önmagukat, mi a viszonyuk az életüket befolyásoló intézményekhez, külső körülményekhez. Ráadásul ő nemcsak formálisan, hanem valószínűleg ténylegesen is önmaga számára írta a szövegét, hiszen leszármazottja nem volt, és rájött, hogy így legalább részlegesen kiírja magából feszültségeit. Grexa Izabella azt mondja: „[...] Király Erzsébet [...] az önteremtő és önkonstruált írást, legyen az naplóírás, panaszlevelek írása, ismerősökkel, rokonokkal való levelezés, feltehetően egész életében gyakorolta, amely ebben a társadalmi körben mindenképpen rendkívülinek tekinthető.”

Könyve bevezetőjében a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy Erzsébet írása természetesen nem a valóság közvetlen tükré, hiszen nagyobb részt eleve visszatekintés egy élet-helyzetből, másrészt szándékosan és

akaratlanul is szelektálva, nyilvánvalóan saját optikáján keresztül látja a naplószerűen megfogalmazott jelenidőt is. Grexa Izabella ugyancsak fontosnak tartja, hogy hangsúlyozza hőse sok elemből összeálló egyéni helyzetét, amennyiben állami gondozottként belenőtt az intézményi regulákba, családi háttér nélkül, nőként, kvalifikálatlan munkavállalóként az állami rendszernek, a mindenkori munkahelyének és a férfitársadalomnak is kiszolgáltatottabb volt, mint a hozzá hasonló státuszúak többsége.

A könyv bemutatja a hőse gyermekkorát meghatározó állami gondozotti intézményrendszert, ahol az addigi, csecsemőkor utáni nevelőszülői szisztémával szemben, az 1947 után kibontakozó hivatalos ideológiának megfelelően állami nevelőotthonokba kerültek az állami gondozottak, mert így látták biztosítottnak, hogy a gyermekekből szocialista ember lesz. Mindenesetre Erzsébet útja az ötvenes évek vidéki leánynevelő otthonából (társai egy részével együtt) szinte automatikusan vezetett a szövnői munkába.

Munkahelyeinek, a munka világába történő nem mindig harmonikus beilleszkedésének bemutatása mellett a mű érdemben vizsgálja Erzsébet nagyvárosi környezetben kialakuló életének körülményeit. Egyik nagy érdeme, hogy Király Erzsébet életét igen érzékenyen, nősorsként tárgyalja. Ebben persze segítségére van, hogy Erzsébet nyíltan, kendőzetlenül ír szexuális kapcsolatairól, abortuszairól, mint ahogy öngyilkossági kísérleteiről, alkoholizmusáról, kései, a Jehova Tanúihoz megtérő vallásos hitéről is – nyilván nem függetlenül

attól, hogy önmaga számára ad számot életéről. Szövegéből például kitűnik, hogy albérlet keresése közben egy férfi lakhatásért cserébe háztartási munkát és szexuális szolgáltatásokat várt el, amihez a könyv szerzője hozzáfűzi: „Ezek a történetek arról tanúskodnak, hogy sok esetben a nagyvárosi nehéz, szűkös és ebből fakadóan instabil helyzetük miatt ezek a nők egyetlen tőkájukat, a nőiségüket és testüket használták.” Máshol arról esik szó, hogy első válása után Király Erzsébet némi küzdelem után visszavette leánykori nevét. Ügyintézés-kor válása okairól faggatták, majd munkahelyén okozott problémát, hogy nem férjezett néven szerepelt. Második válása után már nem adta fel férje nevét, sőt valószínűsíthető, hogy már maga a házasság is a túlélési stratégia része volt, amit súlyos műtétje, alkoholproblémái miatti állásvesztése és pénzügyi gondjai motiváltak. Más kérdés, hogy férje aztán durva és erőszakos volt, a fizikai bántalmazás miatt Erzsébet elszökött, és időközben félretett pénzéből egy Budapest-közei albérletbe költözött. „Összességében Király Erzsébet szerelmi és szexuális viszonyairól elmondható – olvashatjuk –, hogy az ezzel kapcsolatos viselkedési normákat kezdetben a vidékről hozott minták határozták meg. [...] Ezek [...] feloldódtak, amit egyfajta túlélési stratégiaként is értelmezhetünk, azonban mindeközben egzisztenciálisan kiszolgáltatottá vált a férfiaknak.” Ez azt jelenti, hogy elvált nőként más megítélés alá esett, mint lányként, és igen szabados szexuális életet élt. Második válása előtt, majd után azonban, élve a vendég-

látóiparban időszakosan szerzett magasabb jövedelem teremtette lehetőséggel, tudatosan törekedett megtakarításokra, éppen az egzisztenciális bizonytalanságok, kiszolgáltatottság elkerülésére.

Király Erzsébet írása önmagáról, szóhasználata szerint, gyötrelmeiről szól, és szinte elsiklik a társadalmi, politikai változások mellett. Élete döntő részét a kommunista rendszerben élte le, de szövege például a rendszerváltás után sem reflektált az ideológia frázisokra, mondjuk arra, hogy a munkásosztály vezető szerepének hivatalos emlegetése mennyire ütközött személyes helyzetével, a „kisemberi” világgal, egzisztenciális küszködésével, kiszolgáltatottságával. A „történelem” és a „kisember” viszonya szempontjából érdekes, hogy Király Erzsébet, ritka kivételként érintve a „nagypolitikát”, mit ír 1956-ról. Felnőttként azt idézi fel, hogy a nevelőotthonban, ahol akkor, 14 évesen élt, elégették az iskolai oroszönyveiket. Amikor a többi gyerek attól félt, hogy mi történik a családjukkal, ő ezzel szemben provokáló megjegyzést tett, mire a nevelők jelezték, nem kell figyelni rá, neki nincs családja... Nagy Imre kivégzéséről, mint írja, azt gondolta, úgy kell neki, megérdemelte, „anynyira vádolták őt”. Ez utóbbi megjegyzés túlmutat helyi értékén, jelzi a mindenkori propaganda „népi” hatását.

Grexa Izabella nyilvánvalóvá teszi, bár nem így fogalmaz, hogy Erzsébetet 1989–90-körül nem a fordulat, hanem saját helyzete foglalkoztatta. A változáskor – írja – „[...] a túlélés feltételeinek radikális átalakulását élte meg, munkáját

elvesztette, identitását megingaták, lakhatását fenyegetés övezte [a frissen kapott tanácsi lakás várható privatizációja miatt – P. I.]. Ebben a kontextusban különösen érdemes figyelmet fordítani arra, ahogyan a nemzetközi szakirodalomban idealizált »posztoszocialista átmenet« folyamatosan ellentétben van a hétköznapi tapasztalatokkal.” Hogy valóban idealizál-e az átmenetről szóló irodalom, az itt mellékes, mert érthető a szerző érdemi mondanivalója: a történelminek látott változás, az alkotmányos demokrácia, a szabadságjogok megteremtése alulnézetből, a személyes gondoktól nem látszanak, mint ahogy a piacgazdaság megteremtésének is csak a hátrányai mutatkoznak, Erzsébet aspektusából nincs jelentősége annak, hogy az előző rendszer gyakorlatilag összeomlott, ő az új kényszerek között lavírozott.

Ugyanezekben a hasábokon pár hónappal ezelőtt egy másik, zömében Király Erzsébet életével egybeeső korszakról szóló, ugyancsak a nőket középpontba állító műről esett szó. Mindkét munka doktori disszertációra épült, mindkettő a *Modern Magyar Történelem* sorozatban jelent meg. De a hasonló paraméterek ellenére micsoda színvonalbeli különbség mutatkozik Grexa Izabella könyve javára!

Grexa Izabella: Csupa paradicsom az élet. Felügyelet és önféjűség egy 20. századi női élettörténetben. Budapest, 2025, Jaffa Kiadó. 232 oldal, 4999 forint.